

Roel Tanja

Een korte geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog

BBNC uitgevers,
Amersfoort, 2014

Inhoud

Woord vooraf	7
Proloog	8
1914	13
1915	69
1916	105
1917	131
1918	161
Epiloog	188

1914

Moord op Franz Ferdinand

‘Ik zweer bij het toetreden tot de organisatie “*Ujedinjenje ili Smrt*” (Eenheid of Dood), bij de Zon die mij verwarmt, bij de Aarde die mij voedt, voor het aangezicht van God, bij het bloed van mijn voorvaderen, op de eer van mijn leven, dat ik vanaf dit moment tot aan mijn dood, getrouw zal zijn aan de wetten van de organisatie en dat ik altijd bereid zal zijn om er elke opoffering voor te doen. Ik zweer voor het aangezicht van God, op mijn eer en mijn leven, dat ik de geheimen van de organisatie met mij het graf in zal nemen.’

Zo luidde de eed die de circa 2.500 leden van de Zwarte Hand aflegden. Deze geheime organisatie streefde ernaar alle Serviërs in één rijk te verenigen, ook die in Bosnië-Herzegovina, en te komen tot een Servisch koninkrijk. Toen bekend werd dat de Oostenrijk-Hongaarse troonopvolger, aartshertog Franz Ferdinand, met zijn echtgenote Sophie de stad Sarajevo zou bezoeken, zond de leiding van de Zwarte Hand drie studenten vanuit Belgrado naar Sarajevo om een moordaanslag op hem te plegen: Nedeljko Čabrinović, Trifko Grabež en Gavrilo Princip. Ze werden ieder uitgerust met een revolver, twee bommen en een flesje cyanide (om eventueel zelfmoord mee te plegen). In Sarajevo waren reeds vijf samenzweerders aanwezig, onder wie Muhamed Mehmedbasic, die al eerder geprobeerd had om generaal Oskar Potiorek, de gouverneur van Bosnië-Herzegovina, te vermoorden.

Het bezoek van Franz Ferdinand viel op 28 juni, ook de herdenkingsdag van de Slag op het Merelveld, een belangrijke Servische feestdag. Het gezelschap reed in een aantal open auto's richting het stadhuis. De eerste terrorist die ze tegenkwamen, was Mehmedbasic, maar die kreeg koude voeten en deed niets. De tweede geweldpleger was Čabrinović, die een bom richting de auto van de aartshertog gooide. Maar de chauffeur zag hem aankomen en gaf gas, waardoor de bom de volgende auto in de stoet raakte. Twee inzittenden, Eric von Merizzi en graaf Boos-Waldeck, raakten zwaar-

gewond. Čabrinović slikte zijn cyanide in, maar het gif in het flesje bleek niet meer te werken en hij werd gearresteerd. De auto's raasden nu naar het stadhuis; de andere Serviërs kregen niet de kans om de aartshertog te raken.

Na de receptie besloot Franz Ferdinand de gewonden in het ziekenhuis te bezoeken. Om de drukte in het centrum te vermijden, werd besloten om via de Appelkade naar het hospitaal te rijden. Halverwege sloeg de chauffeur de verkeerde straat in, remde af en reed langzaam achteruit terug. Op dat punt stond toevallig Gavrilo Princip. Deze samenzweerder trok zijn pistool en vuurde van anderhalve meter afstand vijf kogels op de aartshertog af. Franz Ferdinand werd in zijn nek geraakt en Sophie in haar buik. Ze bereikten nog wel levend de gouverneursresidentie, maar daar overleden ze aan hun verwondingen.

Zeven van de acht aanslagplegers werden opgepakt; Mehmed-basic wist naar Servië te ontsnappen. De drie terroristen uit Belgrado ontliepen de doodstraf omdat ze nog geen 21 jaar waren. Ze overleden alledrie in gevangenschap als gevolg van tuberculose; Gavrilo Princip vlak voor het einde van de wereldoorlog die hij had ontketend: op 28 april 1918.

Oostenrijk-Hongarije verklaart Servië de oorlog

De aanslag op Franz Ferdinand viel niet in goede aarde in de rest van Europa. Zelfs Rusland, de traditionele bondgenoot van Servië, veroordeelde deze en wilde de handen aftrekken van de Serviërs; een verzoek om bijstand door de Servische premier Nikola Pasic werd in beraad gehouden. Ook in Servië zelf was de moord omstreden. De leiding van de Zwarte Hand berustte bij kolonel Dragutin Dimitrijevic, die tevens stafchef van de Servische geheime dienst was. Hij had, samen met zijn rechterhand Milan Ciganovic en majoor Voja Tankosic, de opdracht aan de drie Zwarte Handleden in Belgrado verstrekt. Maar Tankosic, die twijfelde aan het nut van deze moord, had premier Nikola Pasic ingeseind die prompt beval om Princip, Čabrinović en Grabez bij de grens tegen te houden. Maar Pasic' bevel werd niet uitgevoerd.

Tijdens de verhoren van de opgepakte mannen in Sarajevo werd duidelijk dat de Zwarte Hand inderdaad achter de aanslag zat. De Oostenrijkers hielden zich echter de eerste weken na de moord opvallend stil. Wel zegden de Duitsers op 6 juli aan Oostenrijk-Hongarije toe dat zij het land zouden bijstaan indien er een conflict met Rusland zou ontstaan; ze gaven de Oostenrijkers min of meer een 'blanco cheque' om op te treden. De meeste Europeanen gingen ervan uit dat alles met een sisser zou aflopen. Echter, op 23 juli kwam de minister van Buitenlandse Zaken, de hardliner graaf Leopold Berchtold, met het zogenaamde Juli-ultimatum. Hierin stond onder meer dat Servië de verantwoordelijkheid voor de aanslag op zich moest nemen, dat Dimitrijevic, Ciganovic en Tankosic uitgeleverd moesten worden en dat Oostenrijkse agenten toegang moesten krijgen tot Servië. De Serviërs gingen op veel eisen in, maar beschouwden deze laatste eis als een inbreuk op hun soevereiniteit en weigerden hieraan mee te werken. Oostenrijk verbrak vervolgens op 25 juli de diplomatieke betrekkingen met Servië.

Engeland, Duitsland en Rusland stelden een bemiddelingsconferentie voor, maar toen de Oostenrijkers met een mobilisatie begonnen, volgden de Russen al snel met eenzelfde actie. Dit was voor de Duitsers het sein om ook hun troepen in gereedheid te brengen. Op 28 juli verklaarde Oostenrijk-Hongarije de oorlog aan Servië, nog steeds in de hoop om middels een kleine, lokale oorlog hun kleine buurland een lesje te leren. Reeds op 29 juli werd Belgrado door de Oostenrijkse artillerie beschoten. Dit kleine stukje van wat later de Grote Oorlog zou gaan heten, viel duidelijk uit in het voordeel van Oostenrijk-Hongarije. De Serviërs leden een aantal desastreuze en neerslachtig makende nederlagen. Een gevolg hiervan was dat de samenzweerders nog meer problemen kregen en dat de Zwarte Hand verboden werd. Majoor Tankosic overleed al in 1915 op het slagveld. Milan Ciganovic werd naar de VS verbannen voor de duur van de oorlog. Kolonel Dimitrijevic werd gearresteerd en schuldig bevonden aan hoogverraad. Hij werd op 11 juli 1917 geëxecuteerd – zodat de Oostenrijkers alsnog, maar wel véél te laat, genoegdoening kregen voor de moord op hun kroonprins.

Willy en Nicky

Was een grote oorlog nu onvermijdelijk? Twee mannen, aange- trouwde neven, vonden van niet: keizer Wilhelm II en tsaar Nico- laas II. Tussen 29 juli en 31 juli wisselden zij een achttal telegram- men uit. Ze waren het duidelijk niet eens over wat er in Servië gebeurde. Nicky, de naam waarmee de tsaar zijn telegrammen ondertekende, schreef: ‘Een schandelijke oorlog is uitgeroepen tegen een zwak land.’ Maar Willy, de keizer, reageerde met: ‘De geweten- loze ophitsing die jarenlang plaatsvond in Servië heeft geresulteerd in een gewelddadige misdaad, waar aartshertog Franz Ferdinand het slachtoffer van werd.’ Wel wensten beide neven absoluut geen oorlog. Nicky: ‘Om te proberen zo’n ramp als een Europese oorlog te voorkomen, smeed ik je uit naam van onze oude vriendschap om alles te doen teneinde je bondgenoten niet te ver te laten gaan.’ En Willy: ‘Daarom, uit eerbied voor de hartelijke en sterke vriendschap die ons beiden al lange tijd en met stevige banden bijeenhoudt, oefen ik al mijn invloed uit om de Oostenrijkers te bewegen snel tot een bevredigende schikking met jullie te komen.’

De Oostenrijk-Servische kwestie bleef echter een twistpunt, hoe- wel Nicky nog wel een ‘beroep deed op (Willy’s) vriendschap en hulpvaardigheid’. Door de ontwikkelingen van buitenaf konden zij het tij niet meer keren. Nicky: ‘Het is *technisch* onmogelijk om onze militaire voorbereidingen, die we verplicht zijn vanwege de Oostenrijkse mobilisatie, te stoppen. (...) Ik stel mijn vertrouwen in Gods barmhartigheid en hoop op jouw succesvolle bemiddeling in Wenen voor het welvaren van onze landen en voor de vrede in Europa.’ Maar het bleek te laat.

31 JULI

De moord op Jean Jaurès

Als één groep in de wereld ervan overtuigd was dat er geen wereldoorlog zou komen, waren dat de socialisten. Ze waren verenigd in de Tweede Internationale en ze wisten zeker dat de arbeiders van de verschillende landen niet tegen elkaar zouden gaan vechten. De belangrijkste figuur was ongetwijfeld de Franse leider van de verenigde socialistische partij SFIO – Section Française de l'Internationale Ouvrière – Jean Jaurès. Deze zeer geliefde voorman was een vurig anti-militarist en pacifist.

Jaurès was de president van de parlementaire fractie en oprichter en uitgever van het dagblad L'Humanité. Hij was, naast Émile Zola, een van de felste strijders in de Dreyfus-affaire. Jaurès propageerde geen revolutie, en zeker geen gewapende opstand, en stond een 'vrede door bemiddeling' voor. Zijn grote politieke tegenstrever was Georges Clemenceau, die ook een grote aanhang onder de arbeiders had weten te verwerven. Jaurès werkte de laatste maand van zijn leven hard om de vrede te bewaren; voor 9 augustus stond zelfs een apart congres van de Internationale op de agenda. Maar op 31 juli werd hij, gezeten op een bank tegen de etalageruit van Café du Croissant, door twee kogels geveld. De schutter was een 29-jarige nationalist uit Elzas-Lotharingen, Raoul Villain. Jean Jaurès stierf ter plekke.

De dood van Jaurès bleek de doodsteek voor de anti-militaristissen van de socialistische partij en van het Franse volk. Villain bleef de hele oorlog in de gevangenis; in 1919 stond hij alsnog terecht en werd... vrijgesproken. De proceskosten moesten betaald worden door de weduwe Jaurès.

Duitsland verklaart Rusland de oorlog

De oorlog die Oostenrijk-Hongarije tegen Servië startte, bracht tegengestelde reacties teweeg. Rusland mobiliseerde zijn leger op 30 juli, terwijl de Fransen zich juist 10 km terug lieten zakken van de Duits-Franse grens. De Fransen wilden per se niet de vijandelijkheden openen; ze waren er ook er zeer op gespitst de Engelse sympathie niet te verspelen.

Achteraf gezien was het onfortuinlijk dat deze gebeurtenissen zich in de zomer afspeelden. In de maand juli waren de meeste diplomaten op vakantie en zaten dus niet achter hun bureaus. De Franse premier René Viviani en president Raimond Poincaré waren op dat moment in Moskou om de banden met Rusland aan te halen – de Fransen konden niet veel meer doen dan hun steun aan tsaar Nicolaas II bevestigen.

Op 31 juli stelden de Duitsers een aantal ultimatum's aan hun buurlanden – ze gaven 12 tot 24 uur de tijd om te reageren. Ze wilden dat de Russen zouden demobiliseren en dat de Fransen zich afzijdig zouden houden, mocht Duitsland Rusland aanvallen – ‘uit zelfverdediging’ zoals de terminologie luidde. De Fransen verwaardigden zich niet een duidelijk antwoord te geven – eerst wilden ze hun eigen belangen afwegen. Toen de Duitsers nog geen antwoorden hadden ontvangen, begonnen ook zij op 1 augustus met een mobilisatie, een voorbeeld dat gevolgd werd door Frankrijk. Vlak voordat Duitsland aan Rusland de oorlog zou verklaren, sloeg bij keizer Wilhelm II echter de paniek toe; hij wilde de aanval van Duitsland op België afblazen. Deze paniekaanval werd echter bezworen door stafchef Helmuth von Moltke; hij negeerde de keizer en aan Rusland werd inderdaad de oorlog verklaard.